

Львівський державний університет ім. Івана Франка

На правах рукопису

УДК 883.3(09):883.3М 092 (1.32.93.95) (021) = 833

Якубовська Марія Степанівна

**Костянтина Малицька у
літературному житті кінця ХІХ - початку
ХХ століття**

Спеціальність 10.01.01 - українська література

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Львів - 1997

00608041 (J)

Робота виконана на
міка М.Возняка Львівсько

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
Гнатюк Михайло Іванович

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Денисюк Іван Овксентійович
кандидат філологічних наук, доцент
Химин Олександра Федорівна

Провідна організація: Чернівецький державний університет ім. Ю.Федьковича

Захист відбудеться 18 червня 1997 року о 10 год. на засіданні вченої ради Д.04.04.12 з філологічних наук при Львівському університеті ім.І.Франка за адресою: м.Львів, вул.Університетська, 1.

З дисертацією можна ознайомитись в Науковій бібліотеці ім.І.Франка (Львів, вул.Драгоманова, 5).

Автореферат розісланий 14 травня 1997 р.

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої ради
кандидат філологічних наук, доцент *Згурдан* — Терлак З.М.

1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ. Необхідність монографічного дослідження особистості Костянтини Іванівни Малицької, її життя, громадської діяльності, художньої й публіцистичної спадщини продиктована сучасною тенденцією до висвітлення повноти українського культурологічного процесу, зокрема свідомонаціональної течії у ньому з її державотворчими незалежницькими ідеалами.

У громадсько-літературному процесі кінця XIX - початку XX століття творчість Костянтини Іванівни Малицької була помітним явищем. Авторка популярної у народі пісні "Чом, чом, чом, земле моя..." посіла значне місце у когорті творців так званої січової поезії. Відома вона як дитяча письменниця й авторка літературно-критичних та педагогічних трактатів, невтомна громадська діячка. К.Малицька - цікава постать в західноукраїнському феміністично-емансипаційному русі.

Методологія та методика інтерпретації так званої дитячої літератури - творів для дітей і про дітей, у яких підтекстом, а то й ув авторських відступах ставиться проблема виховання, достатньо не розроблена у нашому літературознавстві. Останнім часом поширюється в українському літературознавстві термін "роман виховання" на означення специфічного жанру, який має ряд своїх структурних ознак. Розгляд творів дитячої літератури такого типу набуває атрибутів системності, у якійсь мірі форми жанрового аналізу. Вважаємо за доцільне малу прозу Костянтини Малицької розглянути саме як "новелу (у значенні "новелістика") виховання". Термін "новела виховання" ми вводимо за аналогією до жанровизначальної дефініції "роман виховання" що є перекладом німецького *Bildungsroman* на означення твору про становлення особистості.

ЗВ'ЯЗОК РОБОТИ З НАУКОВИМИ ПРОГРАМАМИ, ПЛАНАМИ, ТЕМАМИ.

Наукова робота виконана на кафедрі української літератури Львівського держуніверситету, у планах якої передбачається вивчення літературного процесу кінця XIX - початку XX століття в Україні, в Галичині зокрема.

ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ - різножанрові тексти прози та поезії К.Малицької. Збірки "Малі герої", "З трагедії діточих душ", "Легенди про Христа", "І звірята співпрацюють", "Мами", "Пісні". "Казка наших днів". Літературно-критичні та науково-педагогічні статті "Сум сучасної хвилі та його відгомін в діточому світі", "Мати й дитина в поході сторіч", "Про діточу книжку", "Видавництва для дітей і молодіжі" "Народна руська школа й руські вчителі в

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Галичини", "Про жіночий рух" та ін., до аналізу вперше залучено епістолярій письменниці та архівні матеріали.

МЕТА І ЗАВДАННЯ РОБОТИ - якомога повніше та достовірніше, системно висвітлити творчу особистість К.Малицької у контексті літературного процесу кінця XIX- початку XX століття, зокрема:

- визначити значення факторів формування К.Малицької як особистості, письменниці, педагога, діячки феміністичного руху;
- накреслити етапи життєвого і творчого шляху письменниці;
- скласти систематизований бібліографічний покажчик газетних та журнальних публікацій К.Малицької;
- розглянути на конкретному матеріалі взаємозв'язок і взаємопроникнення її літературної і педагогічної діяльності;
- проаналізувати систему персонажів та особливості засобів зображення процесу їх духовного становлення в параметрах жанру новели виховання;
- простежити тематично-жанрову багатоманітність ліричних творів К.Малицької;
- творчий портрет письменниці подати у контексті літературного та громадсько-політичного життя в Україні даного періоду.

СТАН ДОСЛІДЖУВАНОЇ ПРОБЛЕМИ. Одним з перших на творчість Костянтини Малицької звернув увагу Іван Франко. Укладаючи антологію української поезії "Акорди" (вийшла у Львові у 1903 році), він вибрав з доробку поетеси вірш "Далеко!", співзвучний з його "Галицькими образками". Скупу інформацію про письменницю подає "Українська загальна енциклопедія" під редакцією Раковського (1936).

Марія Деркач у статті, опублікованій у журналі "Рідна школа" (1936, № 22, с.322-324), характеризує К.Малицьку як "улюбленицю маленьких читачів", "непохитного борця за права людини", "незрівняну виховницю, що з ранніх літ різьбила характери дітей".¹ Як письменницю їй відому громадсько-політичну діячку відзначив К.Малицьку Богдан Лепкий ("Наше письменство". - Краків, 1941). У Торонто у 1965 році вийшов збірник "Виховниця поколінь Константина Малицька, громадська діячка і письменниця" (126 с.). Книга складається з вступного слова Ірини Павликовської, зі спроби життєпису К.Малицької "Непохитна" що її виконала Л.Бурачинська, статей згадуваної вже Марії Фуртак-Деркач та Іванни Петрів "Педагог", передруків спогадів самої письменниці й

публікацій спогадів про неї Олени Залізняка, Ольги Коренець, Олени Федак-Шепарович, Ірини Пеленської. Цінні для висвітлення життєвого шляху К.Малицької та для характеристики її як особистості, ці матеріали, на жаль, небагато дають нам для аналізу художніх особливостей поезії, прози та драматургії письменниці.

У книзі "Тридцять українських поетес" Л.Міщенко не лише відібрала кілька поезій К.Малицької для публікації, а й, на наш погляд, визначила найсуттєвіше у творчому її доробку.¹

Т.Салига в антології "Стрільця Голгофа" (1992) відзначив особливу активність поетеси у стрільцькому тематичному напрямі. Вдалою спробою портрета письменниці є есе Володимира Качкана "Визначна сила педагогічна... (літературна силуета Костянтини Малицької)", вміщене у його книзі "Хай святиться ім'я твоє: Студії з історії української літератури XIX-XX століття (Коломия, 1996.-С.146-160)". Тут не лише скрупульозно зібрані матеріали про К.Малицьку, розкрито її псевдоніми та криптоніми (Горський Стефан, Кропивницька Віра, Луганська Віра, Чайка Дністрова, Растик, Yanelius, Кр.Софія, В.Л., К., К.М., к м, М., М-а, М-ка К., Віра Л.), а й звернено увагу на особливості творчої манери цієї авторки, на її тонкий, ненав'язливий дидактизм, уміння в поетичну форму казки "закласти критику гнітного суспільного ладу". Однак докладного аналізу мистецької й публіцистичної спадщини цієї популярної колись письменниці й громадської діячки немає.

МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА. Теоретичну базу дисертації складають праці з проблем аналізу літературного процесу І.Франка, О.Білецького, І.Денисюка, Н.Калениченка, М.Жулинського, М.Ільницького, Т.Салиги, Р.Гром'яка, Г.Сивоконя та ін.

Іван Франко цинив "скромні забуті писання дрібних талантів", адже "все, що свідчить про духове життя, про духовий інтерес, вищий над буденні матеріальні клопоти і турботи життя, гідне уваги історика літератури."²

Думки про системне всебічне вивчення українського літературного процесу висловлювали й інші авторитетні наші критики. Зокрема, Олександр Білецький у своїй глибоко концептуальній праці "Українська література серед інших літератур

¹ Міщенко Л. Українські поетеси похвотної доби // Міщенко Л.І. Тридцять українських поетес. - К., 1968. - С.25-26.

² Франко І. План викладів історії літератури руської (Спеціальні курси. Мотиви) Збір. тв.: У 50 т. - Львів, 1984. - Т.41. - С.27.

світу" писав: "Для того, щоб визначити своєрідність української літератури, треба взяти її літературний процес у цілому як у визначних, так і рядових його проявах."¹ Микола Ільницький образно порівнював процес взаємодії "великих" і "малих" письменників до взаємодії рослин у лісі, де умовою росту високих дерев потрібне густе оточення. Звичайно, роль дрібніших талантів не зводиться до ролі підмоги у формуванні геніїв. Вони, ці так звані *roetae minores*, мають і самостійне значення своїми часто неповторними мистецькими набутками.² На поцінування їх спрямовує нас Тарас Салига.³ Про необхідність вивчати національну літературу не тільки як суму найвищих досягнень пише М.Гнатюк.⁴

Аналізуючи малу прозу К.Малицької, базуємось на викладі новелістичної теорії, розробленої у працях І.Денисюка⁵ та інших дослідників.

У дисертації застосовано системно-описовий принцип аналізу з використанням бібліографічного, психологічного, конкретно-історичного методів.

НАУКОВА НОВИЗНА ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ полягає в тому, що у ньому вперше в українському літературознавстві докладно в монографічному плані вивчається життя і спадщина К.Малицької як самостійна наукова проблема, висвітлюються основні аспекти її художньої творчості. При цьому використовується весь доступний нам матеріал, зокрема, залучаються архівні дані, які раніше не входили в коло літературознавчого аналізу (документи відділу рукописів Львівської наукової бібліотеки імені Василя Стефаника АН України, Центрального державного історичного архіву у Львові).

ТЕОРЕТИЧНЕ І ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ РОБОТИ. Положення і висновки даного дослідження можуть бути використані при написанні курсів з історії української літератури взагалі й зокрема дитячої, при викладанні останньої у педагогічних інститутах та училищах.

АПРОБАЦІЯ РОБОТИ. Результати дослідження викладені у монографії та статтях (див. список праць дисертанта), у виступах на наукових конференціях -

¹ Білецький О. Українська література серед інших літератур світу // Від давнини до сучасності. Збірник праць з питань української літератури: Вибрані праці: У 2 т. - К., 1960. - Т. 2. - С. 415.

² Ільницький М. Акорди української поезії // Акорди. - К., 1992. - С. 4.

³ Салига Т. І зорі на небі вмивались сльозами // Стрілецька Голгофа: Спроба антології. - Львів, 1992. - С. 8.

⁴ Гнатюк М. Концепція національної літератури в історико-літературних працях початку ХХ століття (С.Єфремова, М.Грушевський, І.Франко) // Другий міжнародний конгрес україністів. - Серія літературознавство. - Львів, 1993. - С. 8 - 12.

⁵ Денисюк І. Жанрові проблеми новелістики // Розвиток жанрів в українській літературі кінця ХХ - початку ХХ століття. - К., 1986. - С. 6-49.

Держжол І. Розвиток української малої прози ХХ - початку ХХ століття. - К., 1981. - 215 с.

міжнародній "Василь Стефаник і українська культура" (Івано-Франківськ, 1991) та всеукраїнській "Актуальні проблеми розвитку сучасної української прози" (Харків, 1996); у теле і радіопередачах.

Робота після обговорення рекомендована до захисту кафедрою української літератури ім.М.Возняка Львівського держуніверситету ім.І.Франка.

ОБСЯГ І СТРУКТУРА РОБОТИ. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та бібліографії; викладена на 199 сторінках, з них 175 сторінок основного тексту. Список використаних джерел нараховує 389 позицій.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **"ВСТУПІ"** йдеться про актуальність обраної теми, ступінь її опрацювання, мету та завдання дослідження, його наукову новизну.

У I розділі **"ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ І ПУБЛІЦИСТИЧНІ ВИСТУПИ КОСТЯНТИНИ МАЛИЦЬКОЇ"** аналізуються педагогічні та естетичні погляди К.Малицької, розкриваються основні віхи її життя і громадсько-літературної діяльності.

Виходець з священицької галицької родини, народилась 30.У.1872 р. в с.Кропивники Калуського району), правнучка Антона Петрушевича, ерудована й наполеглива, після закінчення (екстерном) Львівської учительської семінарії, вчителює в різних місцях у Галичині й на Буковині; член різних просвітніх організацій, співпрацівник і редактор дитячого журналу "Дзвінок". Як письменниця К.Малицька відома в Галичині, у першу чергу, творами для дітей. Вона ж - авторка шкільних підручників. Як найбільш підозріла серед жінок для російської царської влади вивезена до Сибіру, але там закладає українські школи, а після повернення в 1920 р., не покладаючи рук, працює на педагогічній і громадській роботі, а з 1944 р. - бібліографом у Львівській науковій бібліотеці АН України. Як бачимо, в умовах різних влад К.Малицька послідовно вела культурно-просвітню роботу. Померла у Львові 23.II.1947 р.

Продовжуючи традиції літературознавців О.Барвінського, А.Крушельницького, вже з початку своєї діяльності К.Малицька веде активну літературознавчу та літературно-критичну діяльність. У статтях "Діточа книжка", "Сум сучасної хвилі і його відгомін в діточому світі", "Народня руська школа і руські вчителі в Галичині", "Мати й дитина в поході сторіч", "Видавництва для дітей і молодіж" ми знаходимо глибокі міркування про особливості розвитку дитячої літератури. Ці теоретичні положення дають нам можливість

інтерпретувати ідейно-художній зміст її прозової спадщини згідно з теоретичними настановами письменниці й педагога. До дитячої літератури К.Малицька ставить вимоги, підкорядковані загальним законам і особливостям розвитку krásного письменства. У дисертації розглядаються вимоги до дитячої літератури, ставить проблема їх важливості для національного літературознавства.

Увага до духовного світу дитини споріднює К.Малицьку з М.Коцюбинським, В.Винниченком, С.Васильченком, К.Гриневичевою, Оленою Пчілкою, Уляною Кравченко, С.Яричевським, Є.Ярошинською.

К.Малицька, продовжуючи ідеї великих педагогів - Г.Сковороди, Я.Коменського, К.Ушинського, О.Духновича, А.Дістервега, І.Франка, Б.Грінченка, С.Русової, відстоює необхідність дотримання у процесі виховання принципів патріотизму, гуманізму, природовідповідності, культуровідповідності, високої християнської моралі. У ряді своїх праць І.Франко ставить проблему реформування шкільної освіти, зокрема у статті "Конечність реформи учення руської літератури по наших середніх школах".

К.Малицька, продовжуючи традиції І.Франка, наголошує на необхідності реформування системи гуманітарної освіти. На її думку, підбір творів для шкільного читання повинен бути особливо продуманий, а методи навчання - нестандартними.

Закладаючи наукові підвалини національного шкільництва, К.Малицька звертається до набутого досвіду виховання у різних народів. Вона апробує досягнення японської та англійської школи; робить висновок, що рівень розвитку держави прямо пропорційно зв'язаний з системою виховання: чим досконаліші виховні традиції, тим могутніша держава.

Єдність теорії та практики - одна з найважливіших дидактичних настанов К.Малицької. У статті "Кілька думок про виклади і відчити для селян" вона розробляє найважливіші напрями просвітницької роботи. Письменниця ставить проблему гармонії родинного і шкільного виховання. У рефераті "Про жіночий рух" розкриває значення жінки-матері у формуванні національної самосвідомості народу.

Емансипаційні постулати Костянтини Малицької співзвучні з феміністичними поглядами її сучасниці Ольги Кобилянської, яка також наголошувала на особливій ролі жінки у суспільному житті.

У ІІ розділі **"НОВЕЛИ ВИХОВАННЯ: ВНУТРІШНІЙ СВІТ ДИТИНИ"** аналізується прозова спадщина К.Малицької. Моделювання дитячого світу в художній літературі - універсальна педагогічна естетика, яка досліджує соціально-

естетичний світ завтрашнього життя людей. Мета дитячої літератури - консенсус об'єктивно-суб'єктивної взаємодії письменника і дитинства в ім'я гармонійного розвитку особистості і життєдіяльності за законами краси. Дитяча література не розвивається відірвано від загального літературного процесу. Основні мистецькі тенденції, напрямки знаходять реалізацію як у літературі для дорослих, так і в дитячій літературі. Розвиток таланту К.Малицької ішов у контексті пошуків психологічної школи в українській літературі кінця XIX - початку XX століття. У більшості творів малої прози К.Малицька застосовує прийом point of view самого підлітка, на відміну від С.Васильченка, наприклад, де є промінь зору дорослого оповідача. Подібно, як і в оповіданнях Олени Пчілки, у творах К.Малицької діти стають учасниками дорослого життя. За зразками В.Стефаніка, М.Коцюбинського письменниця ставить своїх героїв у важкі життєві ситуації, що допомагає глибше розкрити особливості внутрішнього світу дитини. Подібно до В.Винниченка, письменниця акцентує свою увагу у першу чергу на дитячій душі.

Особливістю її творчого почерку був дидактизм, який зумовив жанрові нюанси творів. Вважаємо, що дидактичні оповідання К.Малицької можна поділити таким чином: дидактично-природничі, дидактично-біблійні, дидактично-історичні.

Психологізм як одна з найхарактерніших особливостей прози кінця XIX-початку XX століття у творчості К.Малицької проявляється у спрямованості авторського дослідницького мікроскопа на емоційні сфери буття героя і своєрідно модифікує викладову форму твору, зумовлює застосування, зокрема, внутрішнього монологу.

У жанрі дитячої психологічної новели - скрупульозної студії процесу становлення молодого особистості - авторка ставить те завдання, яке висував роман виховання (Bildungsroman) - формування особистості через випробування і гарт її у важких життєвих ситуаціях.

У новелах із книги "Малі герої" (вийшла у 1899 році) є різні способи зображення внутрішнього світу персонажів. В одних новелах конфлікт проходить через душу героя, у процесі оповіді персонаж переживає еволюцію свого становлення, нерідко боротьбу самого із собою, в іншій групі новел духовний світ героя поданий статично. Перші репрезентують типову новелу виховання, ознакою якої є нарощування у герої, якого "виховують", певних поступово набутих якостей. У другій групі новелістичний Wendepunkt (поворотний момент) розкриває нову незнану сутність героя раптово.

Письмениця звертає увагу не стільки на перебіг самої події (часто ця подія буває зовсім незначною, буденною), як на сприйняття її дитячим серцем

Суперечність між витонченою субстанцією дитячої душі і брутальними реаліями матеріального світу часто лежить в основі конфлікту прози К.Малицької.

Особливістю композицій новел К.Малицької є те, що основна подія, яку можна назвати "першопощовхом", нерідко залишається "за кадром". Іноді ця подія подається лише у спогадах когось із героїв (новели "Китичка фіалок", "Збутована шістка").

Пейзажі у новелістиці К.Малицької нерідко персоніфіковані, ліризовані. Подані в емоційно піднесеній тональності, вони тісно взаємодіють з життям персонажів, найчастіше імплуючи загальному настроєві. Навколишня природа - активний чинник у формуванні почуттів героїв. На тлі світлих кольорів темний колір ще темнішає, у контрасті до урочистого чару краси болюча кривда стає ще страшнішою.

У збірці новел К.Малицької "З трагедії диточих душ"(1905) майстерність полягає у вмінні показати ті страждання, які змушені переживати її герої, та їх мужність. Авторка акцентує високі потенціональні можливості дитячої душі.

У всіх новелах книги "З трагедії диточих душ" конфлікт між світом дорослих і світом дітей виникає тоді, коли печальні реалії буденного життя брутально вриваються у наївно-романтичний світ дитинства й на струнах вразливої внутрішньої душевної арфи грають сумну, мінорну мелодію.

Однаково важко дитиною сприймається і руйнація родинного гнізда (арешт і смерть батька, новела "Син дефрандавта"), і крах надій привести в порядок своє давно нечесане волосся ("Мужича дитина"), і прокльони, які падають важким каменем на серце маленької їзи ("За провини батьків"), і втрата найсвітліших ідеалів, пов'язаних з образом найдорожчої для дитини людини - матері ("Гріх").

К.Малицька у своїх новелах висвітлює не так подію, як характер персонажа. Вони, ці її новели, є студією, дослідженням дитячої психології, художньою кардіограмою юного серця. Тонкий і глибокий психологічний аналіз, уміння пробудити у читача співчуття і співпереживання, тактовна подача матеріалу - все це позитивні прикмети аналізованих творів.

У романах виховання як правило наявний образ вихователя. У новелах К.Малицької цього типу часто образ учительки не відіграє головної ролі у загальному ході оповіді, а залишається в тіні, будучи своєрідним суфлером, ментором, іноді це просто образ автора. Окремі події сприймаються крізь призму його світогляду. Не наділений індивідуальними рисами, вихователь виконує роль акумулятора ідей. Найчастіше педагог виступає в ореолі позитивного ідеалу, до

якого прагнуть наблизитися персонажі творів (новели "Мужича дитина", "Китичка фіалок").

У 1938 році виходить збірка дидактично-природничих оповідань К.Малицької "І звірята співпрацюють". Це розповіді про таємничі історії з життя тварин. Авторка, використовуючи наукові дані, вводить у текст твору статистику, наукові терміни, але з почуттям міри, такту, пильно стежачи, аби не перевантажити оповідь непосильним для юного читача баластом. Письменниця проводить аналогії між світом людей і світом тварин, що зумовлено дидактизмом її творів. Показуючи приклади солідарності і свого роду співчутливості у тварин, вона пробуджує добрі почуття у людей. Таким є, зокрема, розповідь про те, як щурі допомагали збирати їжу своєму сліпому товаришеві ("Допомога товаришеві").

Дидактично-природничі оповідання К.Малицької споріднюють її творчість з художньою спадщиною В.Біанкі та Б.Житкова. Персоніфікація природи - одна з найхарактерніших творчих рис письменниці. Рослини і тварини, ліси і гори, сонце і зорі - весь навколишній світ говорить з юним читачем.

Дидактично-біблійні оповідання будуються то на розгортанні сюжетів з Нового Завіту, то - на художній інтерпретації євангельських постатей.

Кожне оповідання із книги К.Малицької "Легенди про Христа" є окремим завершеним твором, але всі вони композиційно об'єднуються між собою в одну цілісну розповідь. Письменниця звертається лише до найважливіших моментів у житті Ісуса Христа. Але вона виходить за межі біблійних оповідей, використовуючи й апокрифічні легенди.

Майже у кожному оповіданні цієї книги ми зустрічаємось теж з образом Ангела Божого, який є зв'язуючою силою між світом земним і світом вічним - Небесним. Постать Ісуса Христа виступає теж в органічній єдності із Всесвітом. Природа, все живе у цьому світі відчуває свого Спасителя, допомагає Йому, виступає резонатором Його думок, настроїв, додає сили і підтримки.

Можна говорити про полігенезу цих своєрідних сакральних оповідань. Першоджерелом їх була, звичайно, Біблія, її Новий Завіт (чотириєвангеліє) - мотиви "книжної" міфології. Але існував своєрідний кровообіг між книжною та усною народною словесністю. Книжні біблійні мотиви йшли у великій мірі від фольклору, а потім ставали знову інтегральною частиною усної народної творчості, розщеплювались в апокрифи, модифікувались у народних звичаях і обрядах, християнізованих, але ще з слідами язичництва. В опрацьованні біблійних мотивів в оповіданнях К.Малицької є певне літературенни

українського фольклору - образів свого національного вертепу, "Маланки", звіриного епосу й взагалі використання народної фантастики. У дусі народного найвищого реалізму колідок і щедрівок, у стилі українізації біблійних постатей письменниця доміслила типологічний ряд образів. Особливо радують не тільки малечу, а й дорослого читача образи з мікрофауни - любовно зображений сверщок-музикант, мишка чи маленька, здатна на самопожертви, шляхетна бджілка-героїня. Ці оповідки К.Малицької, сублімуючи в собі настрої казки, легенди, ідилії, святовечірньої коляди, коліскової пісні й дитячого фольклору, дають своїм неповторним кліматом естетичну втіху читачеві. Цього, на жаль, нема у драмах письменниці з біблійними мотивами.

Образ матері у художньому мікрокосмосі дитини - це уособлення останньої, але й найнадійнішої опори побутового й морального затишку. Родина мислиться у світі дитини в новелах К.Малицької животворним оазисом, в якому формується майбутня особистість, закладаються основи національної свідомості дитини.

Піднести роль матері у суспільному вихованні закликала К.Малицька у публіцистичній статті "Про жіночий рух". Патетичне возвеличення материнства крізь призму коліскової пісні зображено у медитаційній новелі "Пісні". Письменниця показала й негативний, іноді навіть шкідливий вплив нерозважної, нерозумної матері на виховання дитини. Оповідання такого типу зібрані у книзі педагогічних роздумів "Мами", які у підзаголовку названі письменницею нарисами з домашньої педагогіки.

Ф.Барлей пише, що тоталітарні держави "намагаються знищити тривання традиційної структури родини і її, як контролюючу силу, заступити державним контролем".¹ А за цим криється нівеляція особистості як самодостатньої цінності. Українська етнопедагогіка сильна тяжінням до родини. У цій традиції працює К.Малицька, яка обстоює погляд на родину, розглядаючи її як оазис людяності, як охоронну силу від різних деструктивних натисків, як першооснову національного відродження.

Новели виховання К.Малицької не лише через художні коди доносили поступові педагогічні ідеї, а й розвивали та урізноманітнювали атрибути цього жанру як своєрідної форми мистецького психологічного аналізу.

¹Barlei Delbert. Grundzüge und Probleme der Soziologie Eine Einführung in das Verständnis des menschlichen Zusammenlebens. - Dt. mastadt. - 1968. - S. 132.

У розділі **“Ліричні вірші для дорослих і дітей: проблематика і поетика”** аналізується поетична спадщина К.Малицької, ім'я якої вписується в когорту західноукраїнських поетес, яскравими представниками якої є У.Кравченко, К.Попович, К.Гриневичева, М.Підгірянка, О.Кислевська та ін.

Водночас К.Малицька вирізняється серед цієї чисто “жіночої” плеяди у літературі. Її творчість часто втрачає специфічно жіночі риси. Перед нами - трибун, оратор. Мотиви гіркої дійсності, страждання убогого люду, важка доля поневоленого народу й пошуки ним кращої долі у поезіях К.Малицької співзвучні з мотивами творчості Івана Франка, Лесі Українки, Павла Грабовського. Значна частина віршів поетеси написана як відгук на актуальні події й становить своєрідні документи епохи. Іван Франко вказував на своєчасність і потрібність таких віршів. Аналізуючи “Збірник патріотичних і січових пісень”, укладений Січовим Батьком (псевдонім Кирила Трильовського), серед яких була добірка поезій К.Малицької, Франко писав: “Збірки патріотичних пісень, певно, потрібні, бо вони підбадьорюють людей, піддержують у них надію на кращу будучину, розвивають енергію до живої діяльності і розбуджують охоту до життя.”¹ Січова поезія К.Малицької - органічна частина стрілецького літопису. Нахил до споглядання, ніжна мрійливість, туга і печаль у творчості поетеси поєднуються з активністю у непримиренності до зла. Ці тенденції особливо характерні для її стрілецької поезії. Джерела сатиричного струменя у поетичній творчості К.Малицької є логічним продовженням поетичної спадщини В.Самійленка, О.Маковея, перегукуються з політичною сатирою І.Франка.

В.Щурат як один з найвидатніших представників української релігійної лірики мав вплив на поетичну творчість К.Малицької. У віршах на біблійні теми В.Щурата переважає ліричний струмінь оповіді, поданий крізь призму власного світобачення, тоді як в аналогічних творах К.Малицької превалює епічний струмінь, причому позиція автора стилістично нейтральна.

У творчості К.Малицької владарює рефлексійно-виражальна лірика. Поезії “Чом, чом, чом, земле моя...”, “Вітер, хуга, сніговиця”, “Осінь”, “Зорі”, “Маєва ніч” носять медитативно-зображувальний характер. Письменниця осмислює реальні об'єктивної дійсності, вчиться сама пізнавати сенс життя і вчить цього й нас. **Ідеї боротьби й національного визволення є визначальними у творчості письменниці. Вони часто знаходять втілення у зображенні життєвих ситуацій,**

¹ Франко І. Збірник пісень патріотичних і січових // Збір. тв.: У 50 т. - К., 1984. - Т.37. - С.62.

епізодів. Але конкретика нерідко у неї переходить і в узагальнюючий символ.

Соціальність поезії К.Малицької полягає передусім в утвердженні глибинної духовності народу, у розкритті естетики народного світосприймання, особливостей народної психології. Можна говорити про багатогранність моделі світу письменниці, у якій вона відтворювала не лише конфлікти доби, а й внутрішній світ дитини, ставила вічні загальнолюдські питання: призначення людини на землі, її обов'язку, її права на щастя тощо.

Проблема, яка найбільше хвилює К.Малицьку, - роль сильної особистості в історичному поступі народу. Письменниця надає перевагу ролі індивіда, який стимулює суспільний прогрес. Поетеса показує і необхідність зв'язку цього керманіча з широким загалом ("У Січі, у Січі...").

Вершина поетичної творчості К.Малицької - твір "Чом, чом, чом, земле моя..." - стала народною піснею. Вірш побачив світ 1904 року у "Збірнику народних і патріотичних пісень" (Перемишль, 1904), що його впорядником була сама К.Малицька, і з того часу поезія ця стала улюбленою серед українського народу. Музику на слова пісні написав Денис Січинський. На сторінках дисертації подається всесторонній аналіз цього твору, його ідейної настанови й мистецької структури - ритміки, образності тощо.

Людина і світ - це водночас тема людини і природи. Пейзажна лірика К.Малицької часто стає філософською. Логічна завершеність рядків цієї поезії зумовлена її цілеспрямованістю. Це лірика сувора, відшліфована, але скупа на "красивості", зайві деталі. Вона ґрунтована на високому інтелекті і незламній силі духу авторки.

Дидактична тенденція у творах К.Малицької визначається характерним добором тем, конкретною адресою деяких творів, способами художнього відображення, особливостями стилю. Звідси беруть витoki улюблені художні засоби поетеси - діалог, контраст, асоціація, часте використання наказових речень, а нерідко й відверте повчання в заключній частині твору (вірші "Наші бажання", "Дідусева загадка", "На чужині").

Поетичні твори К.Малицької кінця XIX-першого десятиліття XX століття адресовані інтелігенції, покликаний пробудити народ. У переддень першої світової війни письменниця все частіше звертається до народних мас як запоруки національного оновлення. І тому у її творчому доробку пізнішого періоду зустрічаємося з образами множини борців, об'єднаних однією високою ідеєю. Поштовхом для цього були конкретні історичні події: могутня активізація національно-визвольної боротьби народу в переддень першої світової війни,

реальне передчуття виникнення Української держави ("В Січ ставай", "Поставали козаченьки", "Вгору прапор", "Січ у поході", "Січковий поклик", "Ой, по нашій Україні", "У Сні, у Сні...").

На відміну від лірично-медитаційних "січових" віршів Р.Купчинського, філософсько-узагальнених С.Чарнецького, трагедійно-епічних О.Бабія, жартівливо-хвацьких Л.Лепкого, поезії К.Малицької відзначаються маршовою зорганізованістю, безапеляційною закличністю, відчайдушною готовністю на самовідданість. Можливо, все це межувало б з декларативністю, якби не велика сила національного патріотичного чуття, жертвності, самозгорання в першу чергу самого ліричного героя, який веде за собою масу. Мобільна енергія гурту й психологічного гарту юнаків-патріотів сугестією читача чи слухача січової пісні.

Фольклоризм у поетичній творчості К.Малицької реалізується у психологічній інтерпретації народнопісенних мотивів. Використання засобів фольклору: ої поезики, зокрема асоціативного мислення, урізноманітнює способи побудови художніх образів у творах поетеси, сприяє поглибленню її поетичного бачення світу.

Художній час у поезії К.Малицької увиразнюється у зміщенні хронологічних площин. Ліричний герой-автор легко переноситься на потрібний йому відрізок часу, аби уважно проаналізувати те чи інше явище. І найбільше цікавить авторку постать людини, її поведінка в критичних ситуаціях, здатність залишатися вірною своїм ідеям, відстоювати ідеали добра, гуманізму, вселюдської справедливості. Спостерігаємо певну еволюцію у творчому методі письменниці, яка від споглядальної зображувальності переходить до сюжетно-конфліктної зумовленості.

Крім ніжно-ліричної тональності як універсальної риси поетичного доробку К.Малицької, є у неї поезії із сатиричним спрямуванням. Відливо і гнівно вона викриває "псевдогероїв", які шукають в національній боротьбі вигоди, а, не знайшовши її, зраджують своїм ідеалам - перероджуються ("Герої", "Наші патріоти").

У пейзажній поезії К.Малицької відчуваемо і тихий легіт ("Жайворок", "На полі", "Цвіти"), і гордий порив бурі ("В час бурі"), і відтінення душі - чітно-інтимних переживань ("Студінь, fuga, сніговиця"), і метафорично-філософське осмислення навколишньої дійсності крізь призму захоплюючої краси світу ("Зорі", "Чом, чом, чом, земле моя...").

Частина віршів К.Малицької адресована юним читачам. У цих творах не лише відповідний підбір тематики, а й психологічний підхід до творення

художнього світу, але цей психологізм своєрідний. Вірші для дітей - прості і щирі - мають яскраво виражений дидактичний характер. Ліричний герой творів К.Малицької - підліток з веселим бадьорим сприйманням світу, щирим бажанням відкривати всьому світові красу своєї душі. Іноді він підкреслено-ввічливий, чемний, але найбільше по-художньому цікавий тоді, коли "забуває" про добропорядну поведінку, а просто радіє життю, робить безпосереднє добро, не чекаючи за це неодмінної подяки. У творчому доробку письменниці є поезії, розраховані на різні вікові категорії. У поезії, як і прозі, вирізняються вірші, адресовані наймолодшим читачам, - "Кіт", "Прогулька", "При казці", "Що се було?", "Пишуть листи", "В гринджолках" "Пташки під зиму", "Хатка в лісі", "Руська школа", "З весняним сонцем", "Зимова легенда", "Малий лицар" та ін.

Відзначаючи певні художні досягнення творів К.Малицької, не можна й не помітити й її хиб. Це - надмірна публіцистичність політичної лірики й не завжди належна увага до форми. Точніше, вірші у цієї поетеси у художньому аспекті нерівномірні взагалі, не однакової вигладженості. Окремі рядки у них, поруч з карбованими, насаженими енергією асонансів та алітерацій ("Загриміли сурми, труби На бій з ворогами", "У карних кадрах наша рать", "Сурма грає, в ряд ставай, червоні ленти цвіт Позір, молод хлопче, май!") убого заримовані й надто вже "прозові".

Але все ж поезія К.Малицької, особливо про стрілецький змаг, стала частиною літопису тих порівняно давно минулих літ. "Стрілецька пісня - воістину документ епохи. Вона знайшла найкоротшу відстань від реального історичного факту до людської душі. Вона буквально промовляла народними устами і ридала народними горем."¹ Але ця пісня не безіменна. Ця пісня літературного походження. Перехід літературного вірша в пісню, офольклорнення його - найкраща позитивна оцінка авторської творчості. Усі хибі січової й несічової поезії Костянтини Малицької перекидає щирість. Поети "най будуть щирі, щирі, щирі" - цю Франкову вимогу поетична спадщина нашої авторки реалізує.

Костянтина Малицька заслужила і своєю новелістикою, і поезією та публіцистикою на скромне, але почесне місце в історії української літератури.

У **Висновках** стисло підсумовуються і конкретизуються результати дослідження.

¹Салига Т. І зорі на набі вмивались сльозами // Стрілецька Голгофа.- Львів, 1992.- С. 10.

Основні положення дисертації викладені у таких публікаціях:

1. Якубовська М. Костянтина Малицька. Життєвий і творчий шлях.- Львів, 1995.- 123 с.
2. Якубовська М. Завтра починається сьогодні. Педагогічні роздуми.- Львів, 1993.- 98 с.
3. Якубовська М. Костянтина Малицька. У пошуках глибинної суті // Просвіта.- Ч.3.- 3.02.1995.
4. Якубовська М. Нові підходи до викладання літератури у процесі реалізації концепції національної школи // Актуальні проблеми становлення і розвитку національної школи.- Київ, 1992.- С.52- 61.
5. Маткобожик М. Спроба блочного вивчення літератури // Українська мова і література в школі.- 1989.- № 12.- С.22-29.
6. Якубовська М. Аристократизм народного духу, загальнолюдської моралі у творчості В.Стефаніка // Василь Стефанік і українська культура.- Івано-Франківськ, 1991.- С.112 - 116.

Анотація

Якубовская М.С. Костантина Малицкая в литературной жизни конца XIX - начала XX века.- Рукопись. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 - украинская литература. Львовский госуниверситет им. И.Франко, Львов, 1997.

Работа посвящена тематически-жанровому анализу прозы и поэзии Костантины Малицкой. В ней исследуются общие тенденции художественного наследия писательницы, ее роль в общественно-литературном процессе конца XIX - начала XX века в Украине. Особенное внимание уделяется новеллам воспитания, дидактически-библейным и дидактически-природоведческим рассказам.

Художественное наследие рассматривается в комплексе теоретических трудов о воспитании, прозаических и поэтических произведений о школе, учителях, детях.

Исследуются также особенности детской литературы.

Summary

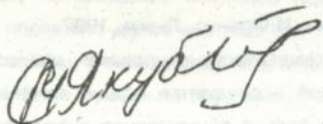
M.S.Yakubowska. Kostantyna Malyska in literal life at the end of 19 th and beginning of 20 th centuries.- Manuscript. Dissertation competing for a Candidate of Philological Science degree in speciality 10.01.01 - Ukrainian Literature, Lviv State University named after Ivan Franko, Lviv, 1997.

The Dissertation is devoted to a thematic and genre analysis of Kostantyna Malyska's prose and poetry. General tendencies of the writer's artistic legacy, her role in social and literary processes at the end of 19 th and the beginning of 20 th centuries in Ukraine are investigated. Special attention is paid to educational short stories, to didactic biblical and natural stories.

The writer's artistic legacy is considered alongside with her theoretical works on education, prose and poetic works about school, teachers, children.

Peculiarities of children's literature are investigated as well.

Ключові слова: літературний процес, дитяча література, новела виховання, стрілецька поезія, жанровий аналіз.

Підписано до друку 8.04.97. Формат 84х60/16. Папір письм.№1.
Друк офсетний. Умовн. друк. арк. I, 25. Обл.-вид. арк. I, 25.
Тираж 100 прим. Зам. 432.

Друкарня ГОСВ УМВС України у Львівській обл.
290008 Львів, вул. Кривоноса, 1

303009

AB 37.709